

Міністерство освіти і науки України

**ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Кафедра ЮНЕСКО « Філософія людського
спілкування» та соціально - гуманітарних дисциплін**

ПОЛІТОЛОГІЯ

**Методичні вказівки до проведення семінарських занять з дисципліни для
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної
форми здобуття освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»**

**Харків
2023**

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-
гуманітарних дисциплін

ПОЛІТОЛОГІЯ

Методичні вказівки до проведення семінарських занять з дисципліни для
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної
форми здобуття освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»

Затверджено рішенням
Науково-методичної ради
факультету МАП
Протокол № 9 від 25.05.2023 р.

Харків 2023

Схвалено
на засіданні кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін
Протокол № 11 від 28 квітня 2023 р.

Рецензенти:

О. В. Воронянський, кандидат історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету

І.О. Данченко, доктор педагогічних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету

Ф Політологія: Методичні вказівки до проведення семінарських занять з дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми здобуття освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» / Державний біотехнологічний університет; авт.-уклад. Міносян А.С., Варипаєв О.М., Бондар Н.О. – Харків : [б. в.], 2023. – 43 с.

Методичні вказівки до проведення семінарських занять з дисципліни «Політологія» розроблено відповідно до навчальної програми курсу. Видання включає теми семінарських занять та перелік основних питань до кожного заняття, рекомендовану літературу, перелік питань для поглибленого вивчення теми семінарського заняття, опис форм контролю та засобів діагностики успішності навчання. Видання призначено здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми здобуття освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування».

Відповідальний за випуск: Н.І. Моїсєєва, д-р. екон. наук, проф.

© А.С. Міносян, О.М.
Варипаєв, Н.О. Бондар,
2023
© ДБТУ, 2023

ВСТУП

Політичне життя у будь-якій країні завжди, за певним винятком, відрізняється малопрогнозованими результатами, особливостями набутого політичного досвіду, активною діяльністю різних партій, груп, рухів, досягнутими результатами та ін.

Так само будь-яка політична кампанія, і Україна у цьому відношенні не є винятком, супроводжується загостренням політичної боротьби, використанням в т.ч. й брудних технологій, нехарактерним у звичайні періоди збільшенням нових «облич», концентрацією саме негативного матеріалу в оцінках і судженнях стосовно тієї чи іншої проблеми.

Події останніх років у нашій країні засвідчили високий рівень національної самосвідомості, громадянської відповідальності українців, що яскраво було доведено під час Революції гідності, національного супротиву проти війни, що була розв'язана російським агресором. Україна надала і надає приклад усьому світові єднання суспільства навколо ідеї збереження і захисту власної країни, самого права на існування українського народу у відчайдушній боротьбі за демократичні, загальнолюдські цінності, дотримання європейського вибору у розбудові сучасної української держави.

На тлі піднесення свідомості українського народу відбувся розвій української історії, культури, мистецтва, зросла роль державних інститутів у розв'язанні загальносвітових проблем, пов'язаних з боротьбою проти зовнішньої агресії, міжнародного тероризму, пов'язаних з екологією, демографією, релігією.

Проте, реалії сьогодення, характерною відзнакою якого є протидія російській агресії в контексті вирішення проблем екзистенційного характеру, мають слугувати позитивному сприйняттю змін, що відбуваються в нашому суспільстві. Ще більшої актуальності у повоєнному розвитку України передбачено набудуть вплив тих чи інших чинників стосовно еміграції, існуючі розбіжності законодавчого характеру, непрофесіоналізм правлячих еліт та влади.

Саме тому акцент у підготовці даних методичних вказівок було зроблено на висвітлення того теоретичного масиву, який певною мірою зміг би задовольнити потреби студентської молоді в контексті формування політичної культури, світоглядних надбань, вміння орієнтуватися в складних суспільно-політичних обставинах.

Автори намагалися поєднати науковий матеріал із методичними рекомендаціями, практичними завданнями, маючи за мету донести до студентської молоді розуміння тих проблем, які постали перед Україною та усім цивілізованим світом, накреслити шляхи та способи їх розв'язання.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва теми	Годин по темі
1.	Місце і роль політології в житті суспільства.	2
2.	Етапи розвитку світової політичної думки. Становлення й розвиток політичної думки в Україні.	2
3.	Основні ідейно-політичні течії сучасної політології.	2
4.	Політика як соціальне явище. Походження та сутність влади.	2
5.	Політична система суспільства та її інститути. Політичний режим як механізм функціонування політичної системи.	2
6.	Політичні партії і виборчі системи. Політичні еліти та політичне лідерство.	2
7.	Громадянське суспільство. Місцеве самоврядування.	2
8.	Нація як суб'єкт політики. Зовнішня політика держави і міжнародні відносини.	2
Усього		16

ТЕМА 1. МІСЦЕ І РОЛЬ ПОЛІТОЛОГІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА (2 години)

План семінарського заняття

1. Становлення та формування політології як науки.
2. Предмет політології, закони, принципи та категорії політології.
3. Місце політології в системі наукових знань.

Основні поняття: *політика, парадигми політики, предмет політології, методи політології, біхевіоризм, категорії політології, закономірності політології, функції політології.*

У наш час немає людини, яка перебувала би реально поза політикою, її буття, усвідомлене нею чи ні, об'єктивно визначається політичною владою, державним ладом, чинним законодавством країни, до якої належить

громадянин. Політика – це як необхідність, так і потреба сучасної людини: вона визначає перспективу для людини, але й одночасно є обмежувачем її дій в усіх сферах суспільного життя. Тому знання політики відповідає інтересам людини, яка намагається зрозуміти своє місце та роль у суспільстві. Політологія є одночасно і наукою, і навчальною дисципліною.

За першим питанням треба знати, що основний внесок у розвиток сучасної політичної науки внесли західні теоретики: Т. Парсонс, Д. Істон, Р. Дарендорф, М. Дюверже, Р. Даль, Б. Мур, Е. Даунс, Ч. Ліндблом, Г. Алмонд, С. Верба, Е. Кемпбелл тощо. Сучасна політична наука – авторитетніша академічна дисципліна; відповідні курси читаються у всіх великих університетах. У світі діє Міжнародна асоціація політологів (IPSA), систематично проводяться наукові конференції, симпозіуми. Думка професійних політологів-аналітиків є постійним компонентом розробки і прийняття найважливіших рішень у національних державах і в міжнародних організаціях.

Також з методологічної точки зору важливо звернути увагу на поняття парадигма, дати її визначення та критерії розподілу. Акцент зробити на існуванні та характеристиках головних чотирьох парадигм в політології (теологічні, натуралістичні, соціальні, раціонально-критичні).

За другим питанням студенти повинні розуміти, що політологія завжди розвивається в тісному взаємозв'язку з іншими гуманітарними науками, яких об'єднує спільний об'єкт дослідження – життя суспільства. Вони мають спільні категорії, але предмет вивчення різний. І якщо економіка має вирішальний вплив на політичні явища шляхом вольових зусиль людей, проте і політика має зворотний вплив на економічні процеси, закріплюючи, гальмуючи або стимулюючи їх розвиток.

При характеристиці предметів, методів та функцій політології студенти повинні звернути увагу на те, що існує загальна (фундаментальна) політологія, яка вивчає політику як цілісний предмет і має свої внутрішні структурні елементи: концепції політики і влади; теорії політичної системи і процесів; моделі політичної участі й лідерства; теорії формальних і неформальних інститутів політики – державознавство, концепції груп інтересів, бюрократії та еліт; теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики. Також значущість мають теорії середнього рівня, які забезпечують дослідження окремих сфер політичного життя і включають в себе теорії влади, політичної системи, політичних процесів, політичного лідерства, політичних еліт, патологію і теорію партійних систем, політичної культури тощо.

Студентам важливо зрозуміти, що специфіка політології полягає в тому, що всі соціальні явища та процеси вона розглядає відносно політичної влади. Без влади немає політики. Влада є засобом її реалізації.

Для розуміння політичної науки важливим є питання про її методи. Метод – це інструмент, за допомогою якого будь-яка наука досліджує закономірності та категорії, що становлять її предмет, тобто конкретні способи здійснення досліджень.

В останньому питанні студент повинен виділити місце політології у системі суспільствознавства, виявити взаємодію політології з філософією, психологією, культурологією, історією, основами права та ін.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Що вивчає політологія як наука та навчальна дисципліна?
2. Які етапи розвитку пройшла політологія як наука?
3. Коли політологія стала самостійною науковою дисципліною?
4. Коли було введено термін «політична наука»?
5. Яка структура політичної науки? Які спеціальні наукові дисципліни сформувалися в рамках політичної науки?
6. Що вивчають політична антропологія і політична географія?
7. Що є об'єктом і предметом політології?
8. Які функції виконує політологія?
9. Які соціальні функції політології? Які функції ви рахуєте актуальними, важливими?
10. Який зв'язок політології з іншими суспільно-гуманітарними науками?
11. Які парадигми політології Ви знаєте?
12. Охарактеризуйте наукові методи, які використовує політологія.
13. На чому ґрунтується біхевіористичний метод?
14. Яка роль політології у вашій професійній діяльності?

Література: основна [1–4], додаткова [5–8].

ТЕМА 2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ (2 години)

План семінарського заняття

1. Політична думка давнього світу, політична думка Середньовіччя.
2. Концепції природних прав, громадянської угоди, народного суверенітету, правової держави у Новий час.
3. Основні напрямки розвитку політичної думки у Новітній час.
4. Дослідження політичної думки періоду Київської Русі та козацької держави.
5. Національне відродження і розвиток української політичної думки в ХІХ-на початку ХХ століття.

6. Обґрунтування новітньої української державності в сучасній політології.

Основні поняття: *конфуціанство, легізм, даосизм. Аристократія, тімократія, олігархія, охлократія, демократія, тиранія, теократія, політія, теорія суспільного договору, макіавеллізм, лібералізм, теорія розподілу влади, соціальна концепція політики, егалітаризм, консерватизм, утилітаризм, утопічний соціалізм, марксизм, теорія еліт, теорія плебісцитарної демократії, біхевіористська парадигма політичних досліджень, теорія зацікавлених груп, теорії плюралістичної демократії, футурологія, полемічна література, православні братства, Пересопницьке Євангеліє, теорія державного абсолютизму, громадівський соціалізм, український націоналізм, концепція коренізації.*

Головною метою вивчення цієї теми є ознайомлення з політичними ідеями мислителів різних епох, починаючи із політичних концепцій Стародавнього світу і до основних проблем політичної думки сучасності.

Треба знати, що на початковому етапі історії становлення інституту держави, коли знання про витоки держави та влади ще не були узагальнені, їх основною формою були міфи, в яких виникнення влади пов'язувалося з богами.

Вершиною політичної думки Стародавнього світу вважається антична політична думка і зокрема політичні ідеї Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Концепція політики, запропонована античними філософами, отримала назву «філософсько-етичної». Найвищого розвитку політична думка античності досягла у вченнях давньогрецьких філософів Платона та Аристотеля.

Антична суспільно-політична думка вплинула на політичні вчення Середньовіччя та Відродження. Церква вимагала не тільки повної незалежності в церковних справах, вона також активно втручалася в політику. Вимоги церкви щодо участі в системі державної влади детально і аргументовано викладені в працях авторитетних вчених-теологів Аврелія Августина і Фоми Аквінського. Саме вони вважаються основними творцями християнської політичної концепції.

Епоха Відродження (XV–XVI ст.) внесла новий імпульс у розвиток політичної думки. На зміну теології, пануванню церкви приходять нові гуманістичні ідеї. Гуманізм – це система поглядів, у центрі яких – людина. Методологічно важливим для студентів є аналіз поглядів Ніколо Макіавеллі, який в політичних трактатах «Володар» («Державець»), «Історія Флоренції», «Роздуми на першу декаду Тіта Лівія» сформулював основні положення своєї політичної концепції (політика має розглядатися як самостійне явище, що не залежить від моралі і релігії; держава є вищим проявом людського духу, а служіння державі – змістом, метою і щастям людського життя).

Подальший розвиток наукового трактування політики пов'язаний з ім'ям Томаса Гоббса та Джона Локка. Суттєвий розвиток політичні ідеї набули у

працях мислителів французького Просвітництва, одним з яких був Шарль-Луї де Монтеск'є. Найбільш відомим представником радикального, революційно-демократичного напрямку в рамках соціальної концепції політики був Жан-Жак Руссо.

Перемога буржуазних революцій в Європі і Північній Америці викликала відповідну реакцію з боку феодально-аристократичних верств та їх ідеологів. Їх політичні концепції являли собою принципово іншу течію політичної думки XVIII – XIX ст. – консерватизм. Консерватизм орієнтується на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Значний вклад в розвиток політичної науки внесли мислителі XIX–XX ст., коли швидкими темпами розвивалося індустріальне суспільство, активно діяли масові політичні партії, розвивалися ЗМІ. Студент повинен знати їх та той внесок чи теорію, яку вони розробляли у загальному річищі світової політичної думки. Водночас це період великих потрясінь – революцій і війн, утвердження тоталітарних режимів, боротьби народів за звільнення від колоніальної залежності, побудови громадянського суспільства.

Сучасні політичні концепції характеризуються плюралізмом різноманітних течій, напрямків, шкіл, політичних теорій. Кожна змістовна політологічна концепція у сьогоднішньому світі має право на існування. Різноманітні політологічні концепції стають основою політичних платформ, дій партій та громадських рухів, перетворюючись у загальновизнані орієнтири політичних кіл суспільства.

Найбільш важливим з методологічної точки зору тут є те, щоб студент обов'язково раціонально та критично оцінював різноманітні політичні концепції, порівнював їх та формував і формулював у виступах на семінарських заняттях своє власне ставлення до тих чи інших проблем та позицій, що вивчаються.

Соціально-політична думка в період Київської Русі пов'язана з процесом об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва і формування Київської Русі як держави феодального типу. Виникають нові політико-правові концепції які покликані були забезпечити формування ранньофеодальної держави в сім'ї європейських народів.

Політичні ідеї епохи Козаччини та Гетьманської держави характеризуються політичним станом епохи, коли між княжою та козацько-гетьманською добою Україна перебувала під владою Литви та Польщі. Руйнація української державності та територіальне розчленування України істотно вплинули на стан і зміст політичної свідомості народу. Основними проблемами, які знайшли відображення в політичних ідеях України в XVI–XVIII ст. є питання влади, походження та суті держави, розбудови української державності, прав і свобод членів суспільства. Одним з найяскравіших представників цього напрямку літературно-політичної творчості періоду Відродження став І. Вишенський, який закликав до боротьби з тиранією,

пропагував природну рівність людей, колективізм; бачив головне призначення влади, яка належить Богові, а не царям, у ствердженні законності та справедливості.

Великий внесок у розвиток політичної думки в Україні XVII–XVIII ст. зробили вчені Києво-Могилянської Академії. Широку програму становлення української державності мав гетьман Б. Хмельницький.

Для студентів важливо знати та правильно інтерпретувати таку визначну пам'ятку української політичної думки козацько-гетьманської доби як договір між гетьманом України П. Орликом і Військом Запорозьким – «Конституція прав і свобод Запорозького Війська». «Пакти й Конституції» містять такі основні положення: необхідність встановлення народного суверенітету і забезпечення демократичних прав людини; розмежування та взаємодія законодавчої (виборна Генеральна Рада, що мала скликатися тричі на рік), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, генеральна старшина і обрані представники від кожного полку) і судової влади; виборність усіх державних посад знизу догори; принципи внутрішньої і зовнішньої політики; соціальне забезпечення знедолених.

Українське національне відродження продовжувалось у XVIII ст. Особливе місце в духовному житті цього періоду належить Г. Сковороді, який викладав свої соціально-політичні погляди у філософських творах, перекладах, численних поезіях.

Важливим є знайомство з процесами національного відродження і розвитку української політичної думки в XIX –XX ст. В цей час продовжували досліджувати політичну історію України такі визначні вчені та громадські діячі як В. Антонович і М. Драгоманов. Одним із засновників української політології став М. Драгоманов. Послідовником гуманістичних ідей М. Драгоманова був український вчений, теоретик права, політичний мислитель Б. Кістяківський.

Студент повинен ознайомитися з представниками прогресивної політичної думки в Україні 80-90-х рр. XIX ст., яка активно шукала передову теорію, намагалася об'єднати боротьбу за соціально-економічне й політичне звільнення з-під тиску австрійської монархії та російського політичного режиму. Демократи, серед яких були І. Франко та Леся Українка, своїм політичним ідеалом вважали соціалістичну республіку. Тому національне та соціальне визволення українського народу вони пов'язували з революцією, яка призведе до створення суспільства без експлуатації та суспільної нерівності усіх народів Росії.

Основними напрямками в подальшому розвитку української політичної думки стали соціалізм, консерватизм і націоналізм. Найвідоміші представники соціалістичного напрямку політичної думки України – М. Грушевський і В. Винниченко.

Найвпливовішим представником українського консерватизму вважається В. Липинський, один з організаторів Української демократично-хліборобської партії (1917), посол гетьмана Скоропадського та УНР у Відні (1918–1919).

Липинський став одним із засновників консервативного напрямку української політології і творцем концепції так званої «трудової монархії».

Важливою методологічною настановою до вивчення питання про розвиток української політичної думки в ХІХ –ХХ ст. є розуміння того, що ідею незалежної української державності обґрунтовували ідеологи націоналістичного напрямку. Предтечею та ідейною основою українського націоналізму стала праця М. Міхновського «Самостійна Україна», яка закінчувалася гаслом: «Одна, єдина, нероздільна, вільна й самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ». Також теоретиком українського націоналізму був український публіцист і громадський діяч Д. Донцов.

Студенти на семінарських заняттях повинні робити презентації та доповіді з сучасного стану політологічної думки України, враховуючи те, що основні напрями досліджень сучасних українських політологів містять теорії та узагальнення про сутність, форми, закономірності політичного життя українського суспільства, політику й політичну систему України в їх історичному розвитку.

При вивченні теми та виступах на семінарських заняттях студенти повинні уявити для себе зміст політичного життя, політичних відносин, їх види і форми, ґрунтовно застосовувати практичний матеріал із сучасного розвитку України та світового досвіду для характеристики проблем змісту та тенденцій розвитку сучасного політичного життя.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Яку роль в історії політичної думки відіграло вчення Конфуція?
2. Поясніть чим обумовлена різниця в розумінні природи держави у античних філософів і в школі легістів Китаю.
3. Чим відрізняються погляди Платона і Аристотеля на функції держави і що їх об'єднує?
4. Чому згідно Аристотелю людину можна вважати політичною істотою?
5. Поясніть вислів Платона про те, що «політика – це мистецтво жити разом».
6. Кому із мислителів належить даний вислів: «Доля спрямовує того, хто її приймає, і тягне того, хто їй опирається»? В чому суть висловлювання?
7. У чому полягає суть політичних учень епохи Середньовіччя?
8. Які заслуги перед політичною наукою роблять Н. Макіавеллі видатним вченим?
9. Виділіть основні постулати теорії суспільного договору Ж.-Ж. Руссо.
10. Яким формам правління, за Монтеस्क'є, відповідають наступні принципи: «честь», «політична добродетель», «страх»?
11. У чому формальна різниця у підходах Д. Локка і Ш. Л. Монтеस्क'є до теорії розподілу влади?

12. У чому суть ідей про державу і право Е. Канта і Г. Гегеля?
13. Що об'єднує і чим відрізняються погляди Т. Гоббса і Д. Локка на державу?
14. Яке значення мала теорія Г. Гегеля у політичному та інтелектуальному кліматі громадської думки Європи ХІХ ст.?
15. У чому суть основних політичних ідей марксизму? Які положення політичної теорії К. Маркса втратили свою актуальність, а які раціонально використовуються в сучасних умовах?
16. Назвіть етапи розвитку політичної думки в Україні.
17. В яких творах викладені основні політичні ідеї княжої доби?
18. Розкрийте зміст релігійно-політичних ідей митрополита Іларіона.
19. Які принципи суспільно-політичного устрою закладено в Конституції П. Орлика?
20. Які політичні ідеї висловлював Г. Сковорода?
21. Охарактеризуйте внесок М. Драгоманова у становлення політичної науки в Україні.
22. Охарактеризуйте політико-державну концепцію М. Грушевського.
23. Назвіть положення політичної концепції В. Винниченка.
24. У чому полягає сутність поглядів В. Липинського як представника консервативного напрямку.
25. Дайте характеристику політичним поглядам Д. Донцова.
26. Що Д. Донцов вважав характерними рисами українського провінціалізму?
27. Чому Миколу Міхновського вважають одним із основоположників українського самостійництва?
28. Зіставте політичні погляди М. Драгоманова і М. Міхновського.
29. Простежте зв'язок політичної думки в Україні зі специфікою її історичного розвитку.
30. Визначте місце політичної думки України у скарбниці світових політичних вчень.
31. У чому полягає суперечливість постаті М. Грушевського у політичному житті України?

Література: основна [1– 4], додаткова [5; 7; 8–19; 21].

ТЕМА 3. ОСНОВНІ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ СУЧАСНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ (2 години)

План семінарського заняття

1. Традиційні соціально-політичні ідеї та течії: лібералізм, консерватизм, соціалізм, марксизм, соціал-демократія, фашизм.

2. Ідеологічні уподобання різних верств населення українського суспільства, проблема усвідомлення ними власних політичних інтересів.

3. Національна ідея та ідеологія державотворення в Україні.

Основні поняття: *Лібералізм, неолібералізм, консерватизм, неоконсерватизм, соціалізм, соціал-демократія, неофашизм, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, пацифізм, фемінізм, антиглобалізм, екстремізм.*

Термін «ідеологія» (від грецького *idea* – поняття і *logos* – учення) у науковий обіг уперше ввів французький учений Антуан Дестюд де Трасі (1754–1836 рр.) у своїй праці «Елементи ідеології».

Студенти повинні розуміти, що політична ідеологія є однією з впливовіших форм політичної свідомості. Вона реалізується в доктринах, які виправдовують прагнення певних суспільних сил до завоювання та використання влади і намагаються відповідно до цього підпорядкувати громадську думку. Кожна з політичних доктрин не лише містить певні політичні цінності й орієнтири щодо оптимізації різних сфер суспільного життя, а й намагається пропагувати свої цілі та ідеали, вимагає цілеспрямованих дій громадян щодо досягнення певної мети.

Також важливою умовою ефективності політичної ідеології, масовості її прихильників, усталеності і тривалості її існування є наявність специфічних внутрішніх принципів організації (створення і розповсюдження) ідеології.

Лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний) – ідейно-політична течія та соціально-політична теорія, в якій обґрунтовується пріоритет природних і невід’ємних прав індивідів, а державне втручання у приватне життя обмежується.

Консерватизм (від лат. *conservare* – зберігати, охороняти) – це соціально-політична течія, орієнтована на збереження та зміцнення форм економічного, соціального та політичного життя, що склалися, традиційних духовних цінностей і заперечення революційних змін. В українській політичній думці теоретичне обґрунтування консерватизму пов’язане з іменами таких вчених як В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський. В наш час в чистому вигляді поділ на консерваторів і лібералів застарів. На Заході сьогодні вони не існують в чистому вигляді, бо змішались і органічно поєдналися між собою.

Соціалізм (лат. *socialis* – суспільний) – вчення, ідеологія і суспільно-політичні рухи, під якими розуміється соціальна система, устрій, заснований на суспільній власності на засоби виробництва, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей в залежності від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості.

Студенти при підготовці до цього питання повинні розуміти, що на практиці реалізація соціалістичних ідей здійснювалась через масове соціальне насильство, цілковиту заборону приватної власності, ринкових відносин, політичної опозиції. Соціалізм як суспільний лад протиставив себе свободі і демократії, що при звело або до повної його ліквідації (СРСР), або до глибокої кризи (Куба, Північна Корея), або до ринкового реформування (Китай, В'єтнам).

Соціал-демократія. На відміну від марксистського розуміння соціал-демократична концепція соціалізму, визначає його як суспільний лад, що досягається не революційною ліквідацією капіталізму, а його реформуванням зі збереженням приватної власності, забезпеченням росту (у відсотках, по відношенню до частки інших шарів населення) середнього класу, досягненням вищого рівня соціальної рівності та справедливості.

Фашизм (від лат. fascio – пучок, в'язка, об'єднання) – ідейно-політична течія, що сформувалася на основі синтезу сутності нації як вічної і найвищої реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості; екстремістський політичний рух, різновид тоталітаризму.

Для відповіді на наступне питання студентам треба ознайомитися з сучасними соціально-політичними ідеями та концепціями, до яких належать концепція постіндустріального суспільства, теорія соціальної держави та альтернативні соціально-політичні течії.

Основу концепції постіндустріального суспільства та її продовження – теорії інформаційного суспільства – складає принцип технологічного детермінізму: вирішальне значення в розвитку суспільно-економічних структур належить змінам у технічних і технологічних сторонах виробництва.

Носіями альтернативного світогляду є, насамперед, учасники нових соціальних рухів. Наприклад, таких як пацифізм, фемінізм та антиглобалізм.

Сучасна політична система України в період військової агресії зазнає важливих трансформацій в плані переформатування, та вироблення нових критеріїв ставлення до політикуму та політичної організації суспільства. Для студентів, розглядаючи демократію та демократичні процеси у суспільстві, важливо виділити її позитивні та негативні сторони та звернути увагу на реальну і ідеальну демократію, охарактеризувати практику існування сучасного демократичного режиму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Що означає ідеологія? Які її цілі і завдання?
2. У чому відмінність між ідеологією і наукою?
3. Які ідеї і цінності лібералізму приваблюють, а які ні?
4. Чому виникає консерватизм та які його основні цінності?
5. З чим пов'язаний вплив соціал-демократичних ідей у сучасному світі?

6. Як поєднуються революційність та консерватизм в урбаністичному середовищі?
7. З'ясуйте, якого характеру політичні партії та громадські організації діють в Україні?
8. Яка відмінність у функціонування політичної ідеології у тоталітарному та демократичному суспільстві?
9. Які основні елементи теоретичної і політичної програми соціал-демократії?
10. Яка з ідеологій на вашу думку найбільше потрібна сучасній Україні?
11. Визначте політичні процеси, що сприяють формуванню та розвитку тоталітаризму.
12. Що нового з'явилося в ідеологічній політиці світу з появою неоконсерватизму та неолібералізму?
13. Поясніть трансформації ідеологічних доктрин у разі їх перетворення на партійні або державні.
14. Наведіть приклади проявів неофашизму і обґрунтуйте причини їх виникнення.
15. Визначте традиції та новації сучасного лібералізму.

Література: основна [1– 4], додаткова [5; 12; 15; 18].

ТЕМА 4. ПОЛІТИКА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ. ПОХОДЖЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ВЛАДИ. (2 години)

План семінарського заняття

1. Зміст, походження та функції політики. Взаємодія політики з іншими сферами суспільного життя.
2. Влада як суспільне явище. Основні її особливості: верховенство, публічність, моноцентричність, легальність, різноманіття ресурсів.
3. Структура та типологія політичної влади. Суб'єкти, об'єкти та ресурси влади. Легальність і легітимність влади. Типи легітимності за М. Вебером, Д. Істоном.
4. Основні форми політичних відносин та фактори, що впливають на політичне життя.
5. Політична влада в Україні: риси та особливості.

Основні поняття: *Політична система суспільства, системний аналіз у політиці, модель функціонування політичної системи, артикуляція інтересів, агрегація інтересів, політична комунікація, політична стабільність, політична стагнація, держава, ознаки держави, функції держави, форми правління у*

державі, форми територіального устрою держави, громадянське суспільство, правова держава, соціальна держава.

Для опрацювання першого питання студентам треба дослідити поняття і структуру політики. Термін «політика» походить від давньогрецького слова «polis», що означає місто-держава (в античній Греції). З назвою «поліс» пов'язаний і інший термін politeia, що дослівно означає «брати участь у політичному житті».

Отже політику можна визначити як систему відносин між людьми, що виникають з приводу організації та використання державної влади у суспільстві. Структуру політики становлять суб'єкти політики, об'єкти політики, політична діяльність, політичні відносини, політичні інтереси, політична свідомість, політична психологія, політична культура, і крім того, виділяють нормативний аспект.

Під суб'єктами політики розуміються учасники політичного процесу, здатні діяти вільно і самостійно. Є три рівні суб'єктів політики: соціальний (індивіди, класи, еліти, етноси, мафія, натовп, корпоративні групи); інституційний (партії, органи державної влади, суспільні організації, такі супер-інститути як ООН, НАТО); функціональний (армія, органи розвідки, лоббі, опозиція, бюрократія).

Об'єктами політики виступають суспільні явища, на які спрямована діяльність суб'єктів політики, зокрема влада. Суб'єкти, здійснюючи політичну діяльність, вступають у політичні відносини, взаємодіючи з приводу використання влади.

Політика може бути різних видів: економічна, соціальна, культурна, правова та державна. У залежності від масштабів, спрямованості, змісту завдань, політика поділяється на внутрішню і зовнішню.

Студентам треба знати такі головні поняття політології, як політична влада, ресурси політичної влади, легітимність. Оскільки влада є важливою характеристикою людського співтовариства, з якою ми зустрічаємося майже у всіх сферах життя людей, її розглядають як базову категорію політичної науки.

Для відповіді та підготовки доповідей та рефератів за третім питанням студентам необхідно розрізняти легітимність влади та її легальність. Перше поняття носить етичний характер, друге – юридичний. Легальною є влада, яка юридично правомірна, тобто отримана законним шляхом. При цьому вона може бути не легітимною (наприклад, коли населення знаходиться в пасивній або активній опозиції до влади). У цьому випадку легальна влада часто вдається до примусу і насилля як по відношенню до окремих членів суспільства, так і суспільства загалом.

Залежно від мотивів підкорення М. Вебер виділив три типи легітимності влади: традиційний, харизматичний та легальний.

Традиційна влада (влада вождів, королів, царів, султанів) ґрунтується на переконанні у святості традицій і законності репрезентованих ними органів.

Харизматична влада (від грец. charisma – божий дар) передбачає безумовну та ірраціональну віру в надприродні якості володаря (Мойсей, Давид, Мухаммед, Будда). Термін «харизма» запозичений з історії християнської церкви, де його використовують для позначення проповідників, котрі мали дар безпосереднього спілкування з божеством і обминали при цьому офіційні релігійні інституції.

Легальна влада (або раціонально-правова) базується на раціонально зрозумілому інтересі. Для цього типу характерна переконаність у законності встановлених порядків. Для забезпечення такого типу панування необхідний професійний апарат.

Характеризуючи типи влади, студентам рекомендовано продумати свої коментування із використанням прикладів із сучасної практики впливу держави на життя українського та світового суспільства.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Наведіть визначення влади.
2. Чому суспільство не може обійтись без влади? Яке, на ваш погляд, головне призначення влади у суспільстві? Аргументуйте свою відповідь.
3. Чим політична влада відрізняється від влади економічної, ідеологічної, релігійної?
4. Що таке ресурси влади?
5. Що означає поняття «легітимність влади»? Як воно співвідноситься з поняттям «легальність влади»?
6. У чому особливість традиційного типу легітимності? Чи зберігся цей тип сьогодні?
7. У чому особливість харизматичного типу влади? Приведіть конкретні приклади.
8. Які ресурси у раціонально-легального типу влади?
9. Чи може вивчення політики носити науковий характер?
10. Які визначальні риси політики як специфічного виду діяльності?
11. Якщо політика по суті соціальна, чому не вся суспільна діяльність політична?
12. Чому уявлення про політику часто несуть в собі негативні асоціації?
13. Що можна додати на захист політики як достойної діяльності?
14. Чи можливий «кінець політики»?
15. Назвіть основні різновиди політики.
16. Яка структура політики? Охарактеризуйте її основні елементи та порівняйте за змістом.

Література: основна [1– 4], додаткова [8; 11; 13; 19–21].

**ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ
ІНСТИТУТИ. ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ЯК МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ.
(2 години)**

План семінарського заняття

1. Структура політичної системи суспільства. Місце держави у політичній системі суспільства.
2. Форми державного правління (монархія, республіка) й державного устрою (унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія), співдружності держав та міждержавні союзи.
3. Державна бюрократія. Державний патерналізм.
4. Місце політичних партій та громадських організацій в політичній системі суспільства.
5. Типи політичних систем. Процес глобалізації у сфері політики. Політична система України на сучасному етапі.
6. Політичний режим як система методів і форм політичного володарювання та його взаємовідносини з громадянським суспільством, характеристика функціонування політичної системи.
7. Сутнісна основа і ознаки тоталітарного політичного режиму. Авторитарний політичний режим: ознаки та різновиди.
8. Демократичний політичний режим та його ознаки.
9. Основні риси політичного режиму України на сучасному етапі.

Основні поняття: *Функції політики, влада, легітимація і делегітимація влади, легальність влади, традиційна влада, харизматична влада, раціонально-правова влада, політичні відносини, політична позиція, політичний компроміс, політична консолідація, політична боротьба, політичний конфлікт, політичне життя суспільства, політичний інтерес, політична діяльність, політична участь, політичні цінності, політичний режим, автократія, тоталітаризм, авторитаризм, деспотизм, диктатура, неопатрімоніалізм, демократія, пряма форма демократії, плебісцитарна форма демократії, представницька форма демократії, поліархія, консолідація демократії.*

Для розгляду питань даної теми студенти перш за все повинні розуміти сутність політичної системи та її структурні елементи. У науковій літературі побутують різні погляди, як на тлумачення поняття «політична система» суспільства, так і на сутність цього феномена. Прихильники соціологічної теорії обміну вважають політичну систему інститутом, який підтримує стабільність загальних правил щодо відносин обміну. Згідно з

конфліктологічними концепціями, політична система є інструментом легалізації та продуктивного розв'язання соціальних конфліктів.

До політичної системи суспільства належать законодавча, судова, виконавча системи, центральні, проміжні і місцеві системи управління (самоуправління), які базуються на принципах представництва та організації.

Політична система виникла з поділом суспільства на класи та появою держави. У процесі еволюції державно організованого суспільства вона все більше ускладнювалася та розгалужувалася. Тому структура, механізм її функціонування завжди мають конкретно-історичний характер, зумовлені рівнем економічного, соціального, духовного розвитку суспільства та іншими чинниками.

Політична система – необхідний елемент соціального розвитку. У суспільстві існує безліч соціальних груп зі своїми потребами, на основі яких виростають соціальні інтереси (економічні, політичні, культурні та ін.)

Політичну систему суспільства досліджували протягом багатьох століть, починаючи від Аристотеля. Але вагомих результатів було досягнуто лише в ХХ ст. після застосування американським теоретиком Д. Істоном методу системного аналізу. Така модель має велику евристичну цінність та знадобиться студентам у їх власному дослідженні тієї чи іншої політичної системи. Подібний механізм функціонування політичної системи включає три цикли: вхід (вплив на політичну систему навколишнього середовища у формі вимог і підтримки), перетворення (реакцію системи на вимоги навколишнього середовища, їх перетворення на певні рішення), вихід (здійснення ухвалених рішень у формі конкретних дій системи). Система є засобами, за допомогою яких імпульси входу трансформуються в імпульси виходу, тобто політична система є сукупністю динамічних перетворень, які сприяють формуванню стабільності суспільства.

Типологію політичних систем здійснюють на основі різних критеріїв. Якщо за базову ознаку прийняти характер взаємин, політичної системи із зовнішнім, середовищем, то можна виокремити закриті (автаркії) та відкриті політичні системи.

Якщо процес утворення держави розглядати з точки зору особливостей взаємовідносин держави і особи, втілення в державному устрої раціональності, принципів свободи і прав людини, то можна виділити тільки два глобальних етапи її розвитку: традиційний і конституційний, а також проміжні стадії, що поєднують риси традиційних і конституційних держав.

Традиційні держави виникли та існували здебільшого стихійно, на основі звичаїв і норм, корені яких сягають у сиву давнину. Типовим втіленням такої держави є монархії.

Конституційний етап у розвитку держави пов'язаний з його підпорядкованістю суспільству і громадянам, з конституційною визначеністю сфери державного втручання, з правовою регламентацією всієї діяльності держави і створенням гарантій прав людини.

Конституційні держави істотно відрізняються від держав традиційних засобами формування, внутрішньою будовою і функціями. Більшість сучасних держав будуються і функціонують на базі конституції. Конституція – це система зафіксованих у спеціальному документі відносно стабільних правил, що визначають устрій держави, її організацію, способи виявлення політичної волі, прийняття рішень, а також положення особи в державі.

Устрій держави характеризує її форми: форми правління і форми територіального устрою. У них втілюється організація верховної влади, структура і порядок взаємовідносин вищих державних органів, посадових осіб і громадян.

Форми правління поділяються відповідно до засобу організації влади і її формального джерела на монархії і республіки.

Монархія – форма держави, що існувала тисячоліттями, в якій джерелом влади вважається вищий правитель (король, імператор).

Абсолютна монархія існує сьогодні в дуже обмеженій кількості країн і характеризується зосередженням в руках правителя законодавчої, виконавчої і судової влади. Така форма правління існує зараз у Саудівській Аравії, Катарі, Омані, Бахреїні, Брунеї.

Конституційна монархія – така форма правління, за якої повноваження монарха обмежені конституцією. Конституційна монархія може бути дуалістичною (Йорданія, Кувейт, Марокко), в якій монарх наділений здебільшого виконавчою владою і лише частково законодавчою, і парламентською, в якій монарх, хоча й вважається главою держави, але фактично влада його обмежена представницькими функціями, хоча інколи він має право вето на рішення парламенту.

У республіці джерелом влади вважається народна більшість, вищі органи влади обираються громадянами. В сучасному світі існує три головні види республік: парламентська, президентська і змішана або напівпрезидентська. Історія знає і багато інших різновидів республік: рабовласницьку, аристократичну, радянську, теократичну та ін.

Парламентська республіка. Характерною рисою парламентської республіки є утворення уряду на парламентській основі і його відповідальність перед парламентом. Парламент здійснює щодо уряду такі функції: формує і підтримує уряд, видає закони, що приймаються урядом до виконання, затверджує державний бюджет і завдяки цьому встановлює рамки діяльності уряду. Здійснює контроль над урядом, критикує урядову політику, подає альтернативні варіанти урядових рішень і всього політичного курсу.

Президент у парламентській республіці займає більш скромне місце. Він обирається або парламентом, або зборами виборців, або безпосередньо народом. Його роль у парламентській республіці мало чим відрізняється від функцій глави держави в парламентських монархіях.

Президентська республіка. Головна ознака президентської республіки полягає в тому, що президент у ній є водночас і главою держави, і главою

уряду. Він керує внутрішньою і зовнішньою політикою держави і є верховним головнокомандуючим збройних сил. Президент обирається безпосередньо народом, але інколи і колегією виборців (США). Він сам призначає членів кабінету міністрів, які несуть відповідальність перед ним, а не перед парламентом. У президентській республіці існує жорсткий розподіл влади, парламент не може винести уряду вотум недовіри, а президент не має права розпустити парламент.

Ці форми правління не вичерпують усіх механізмів правління народу. Одним з таких механізмів є референдум (лат. Referendum – те, що має бути повідомлене) – всенародне волевиявлення з важливих державних або суспільних питань.

Територіальна організація держави характеризує співвідношення цілого і частин, центральних і регіональних органів влади. У сучасному світі розрізняють дві основні форми територіального устрою держави: унітарну і федеративну.

Унітарна держава являє собою єдину політичну однорідну організацію, що складається з адміністративно-територіальних одиниць, які не мають власної державності. Унітарні держави бувають централізованими (Швеція, Данія та ін.) і децентралізованими (Франція, Італія, Іспанія, Україна).

Централізовані держави можуть надавати досить широку самостійність місцевим органам управління, але середній рівень управління при цьому не має значної автономії і безпосередньо орієнтується на виконання рішень центру.

У децентралізованих унітарних державах крупні регіони користуються широкою автономією і навіть інколи мають власні парламенти. Вони самостійно вирішують делеговані центром питання в області організації комунального господарства, охорони громадського порядку тощо. При цьому вони зазвичай значно обмежені центром у питаннях фінансової діяльності і тому дуже залежать від центру.

Федеративна форма територіального устрою держави відрізняється від унітарної тим, що джерелами влади, суб'єктами державного суверенітету в ній виступають як крупні територіальні утворення, так і весь народ.

Федерація – це форма державного устрою, що передбачає наявність у складі держави низки державних утворень – суб'єктів федерації (штатів, республік, провінцій, земель, кантонів), що мають певну самостійність, свій адміністративно-територіальний розподіл і власне законодавство.

Члени федерації не мають індивідуального суверенітету і права одностороннього виходу з союзної держави.

Конфедерація – це форма міждержавного об'єднання, союз держав для виконання певних завдань (економічних, політичних, військових та ін.). Члени конфедерації повністю зберігають державний суверенітет і передають до компетенції союзу лише рішення обмеженої кількості питань – переважно в галузях оборони, зовнішньої політики, транспорту, зв'язку. Для координації дій у конфедерації, як правило, створюються загальні органи влади і управління.

Розглядаючи питання про політичну систему України на сучасному етапі, рекомендовано визначити сутність правової соціальної держави, громадянського суспільства, навести їх ознаки та пояснити їх значення для розвитку демократії в Україні.

Студенти повинні засвоїти, що Україна завершила початковий етап перехідного періоду – проголошення незалежності, набуття атрибутів державності – і перейшла до етапу розвитку демократичних процесів у політичній та економічній сферах, досягнення високих стандартів у соціальному розвитку. Державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу, судову. Повноваження кожної з них визначені Конституцією України. Законодавча влада – Верховна рада України – парламент. Виконавча влада – Кабінет Міністрів – уряд. Судова влада.

Розглядаючи питання треба звертатися до реалій сьогодення, проводити ретельний аналіз сучасного політичного процесу у державі, звертати увагу на основні напрямки економічної, соціальної та національної політики українського суспільства на шляху до сталої демократії європейського типу.

Для студентів під час вивчення теми також важливо засвоїти сутність і типологію політичних режимів, виявити їх головні характерні риси та ознаки. Найважливіше місце в політичному житті посідає політичний режим. Будь-який політичний режим визначається трьома основними чинниками: 1) процедурами і способами організації владних інститутів та безпосереднім здійсненням влади; 2) стилем ухвалення суспільно-політичних рішень; 3) відносинами між політичною владою та громадянами.

Виділяють три класичних типи політичних режимів: тоталітарний, авторитарний і демократичний.

Тоталітарний режим (від лат. *totalis* – увесь, повний) – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним і всеохопним контролем влади над суспільством, підкоренням суспільної системи державі, колективними цілями, загальнообов'язковою ідеологією. У кожній з країн, що пережили цей режим, тоталітаризм мав специфічні вияви, але можна виокремити й систему його загальних ознак, про які можна дізнатися з навчального посібника «Політологія» (Міносян А.С., Варипаєв О.М., Лемешева Н.А.).

Авторитарний політичний режим. Одним з альтернативних тоталітарному виступає авторитарний політичний режим (від лат. *autoritas* – влада авторитету). З тоталітаризмом його пов'язує автократичний, не обмежений законами характер влади, з демократією – наявність автономних, не регульованих державою суспільних сфер, особливо економіки та приватного життя, збереження елементів громадянського суспільства.

Студенти при вивченні цього питання особливо увагу повинні приділити аналізу форм та проявів демократії на прикладі світових держав та українського суспільства. Поняття «демократія» (грец. *demokratia*; *demos* – народ + *kratos* – влада) є одним з найбільш багатозначних і вживаних в політичних науках. Хоча поняття «демократія» означає буквально «народовладдя», в дійсності

можливість всього народу повністю здійснювати політичне владування поки що ні в одній країні не реалізовано, це скоріше ідеал. Проте, ряд країн зробили для його реалізації значні успіхи, більше від інших (США, держави Західної Європи), тому можуть бути зразком для інших в досяганні цього ідеалу.

У політології термін «демократія» вживається в чотирьох значеннях: як влада народу – народовладдя; як форма устрою будь-якої організації, заснованої на принципах рівноправності її членів, виборності й прийняття рішень більшістю (виробнича, партійна, профспілкова, молодіжна тощо); як рух за здійснення демократичних цілей і ідеалів (соціал-демократичний, ліберальний, християнсько-демократичний, соціальний тощо); як ідеал суспільного устрою і відповідний йому світогляд та система цінностей.

Таким чином, демократія є одночасно й ідеологічним постулатом, і основною соціальною технологією. З головними ознаками демократичного політичного режиму студенти знайомляться за вказаним навчальним посібником.

За наступним питанням студенти при підготовці рефератів та доповідей на семінарських заняттях повинні виокремлювати та розрізняти відповідні форми демократії. В залежності від того, як народ бере участь в управлінні, хто і як безпосередньо виконує владні функції, виділяють три форми демократії: пряму, плебісцитарну та представницьку (репрезентативну).

Студенти повинні знати основні риси та різновиди тоталітаризму та авторитарного режиму, позитивні та негативні сторони демократичного устрою, а також звернути увагу на реальну і ідеальну демократію, охарактеризувати практику існування сучасного демократичного режиму в Україні та провідних країнах світу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Що таке політична система суспільства? Як вона функціонує?
2. У якому стані, на ваш погляд, знаходиться політична система, якщо на «вході» переважають вимоги?
3. Які, на Ваш погляд, види підтримки переважають у політичній системі України? Аргументуйте свою відповідь.
4. Які підсистеми входять у політичну систему і яку роль вони відіграють в її функціонуванні?
5. Що таке функція політичної системи? Розкрийте зміст функцій політичної системи та визначте їх значення для життєдіяльності суспільства в цілому.
6. Охарактеризуйте модель державно-політичного устрою сучасної України.
7. Визначте основні напрямки реформування політичної системи, становлення інститутів громадянського суспільства України.

8. Проаналізуйте існуючі моделі систем місцевого самоврядування і визначте, яка з них найбільш прийнятна для України.
9. Яким є вклад у теорію політичних систем американських вчених?
10. Політичні інститути: види, взаємодія та роль у політичній системі.
11. Політична реформа та революція як способи трансформації політичних систем.
12. Яка політична система ближче за всіх підійшла до ідеалу «доброго суспільства»?
13. Яка стадія в політичному процесі найважливіша і чому?
14. Чи можна вважати, що люди є кращими суддями у ставленні до власних інтересів і справ?
15. Порівняйте умови функціонування політичних інститутів за різних типів політичних систем.
16. Що означає поняття «політичний режим»?
17. Як співвідносяться поняття «політичний режим» та «політична система»?
18. Чим відрізняється політичний режим від форми правління?
19. Чому для політичного режиму важлива легітимність?
20. Яке значення мають та яку роль виконують політичні партії у різних політичних режимах?
21. Чим тоталітаризм відрізняється від диктатури?
22. Чому тоталітаризм виник у ХХ столітті?
23. Які різновиди тоталітаризму виділяються у політології?
24. Чим авторитаризм відрізняється від тоталітаризму?
25. Які різновиди авторитарного режиму ви знаєте? У чому їх особливості?
26. Як змінилося розуміння демократії з моменту її першого згадування? Які значення тепер має цей термін?
27. У чому переваги та недоліки демократії? Назвіть ознаки демократичного політичного режиму.
28. Які теорії індивідуалізму пропонувалися на протязі розвитку соціальної думки?
29. У чому полягає сутність економічної та політичної теорії А. Сміта?
30. Як співвідносяться індивідуалізм, свобода вибору та політичний вимір буття людини?
31. Як впливають групи, традиції та звичаї на розвиток людської особистості?
32. Яким чином раціоналістичний індивідуалізм набуває рис тоталітаризму?
33. Як індивідуалізм співвідноситься з націоналізмом?
34. У чому полягає сутність демократичних принципів та демократичного державного устрою?
35. Яка різниця між демократією та соціалізмом?

36. У чому полягає сутність влади народу у співіснуванні з тим чи іншим політичним устроєм?

Література: основна [1–4], додаткова [6; 7–10; 20].

ТЕМА 6. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І ВИБОРЧІ СИСТЕМИ. ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО (2 години)

План семінарського заняття

1. Виникнення політичних партій і етапи їх розвитку.
2. Сутність, типи політичних партій, їх роль у політичному процесі.
3. Проблеми розвитку багатопартійної системи в Україні. Фракції і їх роль в політичному житті країни.
4. Поняття виборів. Види виборів. Сильні і слабкі сторони виборчих систем.
5. Об'єктивні і суб'єктивні фактори становлення політичної еліти.
6. Функції і типологія політичних еліт. Специфіка формування політичної еліти в тоталітарному, авторитарному і демократичному режимах. Формування політичної еліти в сучасній Україні.
7. Природа й соціальна сутність політичного лідерства. Західні концепції лідерства.
8. Сутність вождизму в політиці й культу особи.
9. Проблеми становлення політичного лідерства в Україні.

Основні поняття: *Політична партія, функції партії, партійна система, біпартизм, багатопартійна система, однопартійна система, система з однією домінуючою партією, громадська організація, громадський рух, групи інтересів, групи тиску, лобізм, відсотковий виборчий бар'єр, мультипартізм, центризм, коаліція, опозиція, вибори, виборча система, вето, імпичмент, абсентеїзм виборців, політичний клас, політична еліта, меритократія, системи рекрутування еліт, політичне лідерство, концепції політичного лідерства, типологія політичного лідерства, популізм еліти, харизматичне лідерство, традиційне лідерство, легальне лідерство.*

За тематикою практичного заняття студенти повинні знати та розуміти питання походження та сутності політичних партій, виробити вміння аналізувати програми сучасних політичних партій в Україні та світі. Термін «партія» (від лат. *partis* – частина) відомий з давніх часів.

Серед чинників, що утворюють політичні партії, визначають такі: наявність у певних соціальних груп специфічних інтересів, реалізація яких

вимагає утворення партій; різні погляди щодо політичного устрою суспільства та інших конкретних політичних питань; незадоволення частини суспільства своїм становищем та наявність нагальної потреби діяти, щоб змінити його; наявність міжнаціональних конфліктів та міжконфесійних протиріч, коли партії формуються навколо національних чи релігійних ідей.

Ознаки політичних партій: наявність певної ідеології; певна тривалість існування у часі; наявність організаційної структури; прагнення влади; пошук підтримки у народі.

У структурному плані партія є складним організмом, що складається з таких компонентів: вищий лідер і штаб, які виконують керівну роль; приймають важливі рішення; концентрують у своїх руках всю інформацію про діяльність партій; маніпулюють свідомістю і поведінкою партійних мас; бюрократичний апарат, що здійснює зв'язки між вище- і нижчестоящими партійними структурами і виконує накази керівництва; члени партії: активні члени партії, що беруть участь у її житті і сприяють реалізації партійної програми, пропагують її ідеї, але не входять до складу бюрократії; пасивні члени партії, які, входячи до її складу, практично не беруть участі у житті організації, не сприяють реалізації партійної програми; соціальна база партії, тобто ті верстви населення, які орієнтуються на неї і можуть підтримувати її у фінансовому плані. Частина соціальної бази партії, яка не тільки підтримує її програму, але постійно голосує за неї на виборах, називається електоратом даної партії.

Класифікація політичних партій базується на тому, що партії виступають як носії різних ідеологій. Партії відрізняються не тільки назвами, але й більш суттєвими ознаками, що дозволяє виділити різні їх типи. Залежно від соціальної бази розрізняють: партії моносередовищні, що складаються виключно з представників якихось окремих груп, верств, класів (наприклад, партії жіночі, націоналістичні, робітничі, буржуазні); партії проміжні, які включають у себе представників кількох соціальних груп, верств, класів; партії універсальні, які об'єднують все суспільство незалежно від наявності групових і класових перешкод; корпоративні партії, що виражають більш вузькі групові інтереси (окремих верств бізнесу, робітничого класу тощо). Загальною тенденцією розвитку партій є розмивання моносередовищних партій і перетворення їх або в універсальні, або в більш вузькі, корпоративні.

Партії класифікують як праві, ліві та центристські. Необхідно розрізняти праві і ліві партії в економіці і в політиці, бо це різні речі. Праві партії в політиці не є правими в економіці, а ліві в економіці не є лівими в політиці. Праві в політиці: це консерватори. Ліві в політиці: це демократи. Ліві і праві в політиці між собою не сумісні. Ви не можете одночасно бути і консерватором і демократом, виступати за регрес і прогрес. Праві в економіці: ліберали. Ліві в економіці: соціалісти. Ліві і праві в економіці між собою теж не сумісні. Не можна бути лівим і правим одночасно, виступати за прогресивний і плоский податок.

У найбільш загальному вигляді партійна система у сучасному світі – це сукупність зв'язків і відносин між: партіями, які претендують на володіння владою в країні. Для визначення типу партійної системи нерідко використовується кількісний критерій (одно-, дво- і багатопартійні системи). До кількісного критерію часто додають такі показники, як наявність або відсутність домінуючої партії або здатність до укладення союзів, рівень загальності між партіями. Залежно від кількості партій, що реально претендують на владу, виділяють такі типи партійних систем.

Однопартійні системи виключають можливість існування якихось інших партій і передбачають злиття партійного і державного керівництва. Подібна модель характерна для тоталітарних і частково авторитарних режимів.

Біпартизм або двопартійна система (США, Великобританія). Для неї характерна наявність двох партій, постійних лідерів виборчих кампаній, з якими не в стані конкурувати інші партії.

Система «двох з половиною партій». Від попередньої вона відрізняється тим, що одна з двох провідних партій країни, перемігши на виборах, може сформувати уряд, лише блокуючись з третьою, менш сильною партією.

Багатопартійні системи з обсягом чотирьох і більше партій.

У демократичних країнах домінують дво- і багатопартійні системи. Кожна має свої переваги й недоліки.

Розглядаючи питання про політичні партії в Україні, студенти повинні знати риси та етапи розвитку українських політичних партій, характеризувати сучасні парламентські та позапарламентські партії. Класифікуючи політичні партії України, можна назвати чотири основні напрямки: націонал-радикальний, націонал-демократичний, ліберально-центристський та соціал-комуністичний, хоча останній вже зник з політичного обр'ю. Сучасні українські політичні партії утворилися раніше, ніж склалися соціальні групи населення, інтереси яких ці партії повинні відбивати. Тому партії не змогли знайти чітких соціальних адрес і виконувати функції посередника у взаєминах між особою та державою.

Україні поки що не вдається поєднати вступ у багатопартійність з формуванням масових партій, однак завдяки поступовій демократизації суспільства розвивається й діяльність та функціонування політичних партій.

Студенти повинні знати сучасні та минулі виборчі системи: їх ознаки та різновиди. Виборча система у вузькому розумінні цього терміну – це спосіб розподілу місць в органі державної влади між кандидатами залежно від результатів голосування виборців. В різних країнах виборчі системи будуть відрізнятися за багатьма параметрами. Ця різноманітність визначається історичними, культурними особливостями, а також політичними завданнями.

Як правило, виборчі системи є різними модифікаціями двох основних типів: мажоритарної і пропорційної.

Мажоритарна система використовує принцип більшості (переможцем на виборах вважається кандидат, який набрав найбільше голосів

Пропорційна система передбачає голосування за списками партій, що означає виділення багатомандатного округу (округом є вся територія країни) або кілька округів. Зміст цієї системи полягає в тому, щоб кожна партія отримувала у парламенті кількість мандатів, пропорційну кількості поданих за неї голосів.

Студенти повинні розуміти, що ідеальної виборчої системи не існує. Кожна з них має свої плюси й мінуси. У деяких країнах (Німеччина, Болгарія) намагаються знайти компроміс між двома системами виборів і використовують різні варіанти змішаної системи: поєднання елементів пропорційної і мажоритарної систем. У політології активно обговорюється питання про вплив систем голосування на конфігурацію партійної системи країни і характер міжпартійних взаємовідносин.

При вивченні питання про політичні еліти, перш за все потрібно звернути увагу на сутність елітизму та різноманітні теорії політичних еліт. Термін «еліта» був введений у науковий обіг наприкінці XIX – на початку XX ст. завдяки працям Ж. Сореля, який вживаючи даний термін, визначав еліту як найкращу, найціннішу групу людей, що керує суспільством завдяки притаманним їй винятковим якостям. Політична еліта (франц. Elite – краще, відібране, вибране) – самостійна, вища, відносно привілейована група людей, наділена особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї.

Особливе місце серед наукових напрямків у рамках теорії еліт займають концепції, спрямовані на вивчення феномена політичної еліти тоталітарного суспільства – в першу чергу, концепція «правлячого класу». Для правлячого класу характерні такі риси (за М. Джиласом): концентрація влади; особливий соціально-економічний статус, заснований на злитті влади і власності; монолітність структури, відсутність внутрішньої конкуренції, особливі критерії відбору.

Також важливим питанням є визначення шляхів та способів формування політичних еліт. Критерієм для виділення основних видів політичної еліти є обсяг владних функцій. Розрізняють дві системи рекрутування еліт: система гільдій та антрепренерська (підприємницька) система. В чистому вигляді вони зустрічаються рідко. Антрепренерська система більш характерна для демократичних політичних систем, система гільдій – для авторитарних, хоча її елементи застосовуються і в демократичних країнах, особливо в економіці та державно-адміністративній сфері.

Для системи гільдій характерні: закритість, ієрархія, відбір претендентів на високі посади з самої еліти; наявність великої кількості формальних вимог для зайняття посад (партійність, вік, освіта, персональна характеристика тощо); закрите коло селекторату (люди, що здійснюють відбір), до якого входять лише члени керівного органу влади (бюро, ради) або питання вирішує один керівник

(президент, голова уряду, фірми тощо); тенденція до репродукції існуючого типу еліти: тоталітарного, авторитарного, демократичного.

Студенти повинні знати сутність, зміст та функції політичного лідерства та його типологія. Лідерство – невід’ємний компонент політичної діяльності. Лідерство є всюди, де є організація і влада. Саме слово «лідер» (з англ. leader) означає «ведучий», «керуючий». Політичний лідер – це авторитетний член організації, групи, суспільства, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати вагомий роль у політичних процесах і ситуаціях.

Ситуаційна теорія лідерства. Її суть полягає в тезі – «лідер є функцією певної ситуації», тобто конкретні обставини формують відбір певного лідера і детермінують його поведінку. При чому пріоритетними є саме обставини а не лідерські якості (В. Даль, Т. Хілтон). Теоретики ситуаційного підходу саме дією ситуації пояснюють таке явище, як культ особистості.

Представник функціонального підходу до типології політичних лідерів М. Херманн, виділяє чотири типи політичних лідерів: прапороносців, служителів, торговців, пожежників. Імідж «прапороносця» базується на демонстрації особистих рис лідера як «великої людини», яка має мрію-ціль. «Служитель» є виразником очікувань виборців, послідовників, коли їх інтереси проголошуються як політичні цілі. «Торговець» переконує конститuentів «купувати» його ідеї й, тим самим, втягує їх в реалізацію цих ідей. «Пожежник» реагує на виклики ситуації, відгукується на події, що вже сталися, вирішує проблеми конститuentів, що поставлені конкретною реальністю. У реальному житті більшість політичних лідерів використовують усі чотири названі іміджу, приводять особисті інтереси у відповідність з інтересами свого оточення і будують взаємовідносини з ним, приймаючи до уваги особливості конкретного моменту.

Функції політичного лідера зосереджені на: об’єднанні громадян навколо спільних цілей і цінностей; визначенні та прийнятті оптимальних політичних рішень; соціальному арбітражі та патронажі, тобто захисті народу від беззаконня влади; забезпеченні політичної, інформаційної, емоційної комунікації влади та народу; генеруванні у свідомість мас оптимізму, соціальної енергії для досягнення проголошених цілей.

Важливим фактором становлення політичної еліти та політичного лідерства в Україні стає проблема якості політичної еліти, яка здатна була б конструктивно розв’язувати складні завдання сьогодення.

Українські вчені у формуванні української національної, а також політичної еліти визначають чотири періоди: перший період тривав майже триста років (XIII–XVI ст.). Саме в цей час формувалася етнічна і конфесійна ідентичність українства, його еліта. Другий період також досить тривалий – півтора століття (від 1648 р. до кінця XVIII ст.). Особливість цього періоду зумовлена тим, що еліта сформувалася фактично з козацтва, з представників молодшої української демократії часів Б. Хмельницького. Третій період фактично тривав близько вісімдесяти років і закінчився крахом Гетьманщини (1918 р.) і

Української Народної Армії (1919 р.). Четвертий період почався у 1917 р. з народженням так званої радянської еліти і закінчився в Україні практично в 1991 р.

Таким чином, за роки розбудови державності України відбувається процес формування нової української еліти. В ній виділяється декілька складових: правляча еліта (складається з політиків-чиновників); «олігархи», що використовують головним чином владу грошей; партійно-парламентська еліта; регіональні еліти.

Студенти повинні знати та розуміти, що національна еліта України відповідатиме своєму призначенню тільки тоді, коли її діяльність забезпечуватиме успішний розвиток України як суверенної держави, збереження її національних цінностей, власної національної та соціально-культурної ідентичності. Відтак в українському суспільстві сьогодні постала гостра потреба в сильних лідерах, спроможних взяти на себе всю повноту відповідальності за долю нації.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Назвіть основні причини та способи утворення політичних партій
2. Сутність політичних партій, їх ознаки, структура та функції.
3. Визначте класифікацію політичних партій.
4. У чому полягають кризові та негативні моменти політичних партій.
5. Зробіть аналіз законодавства, яке регулює діяльність політичних партій.
6. Назвіть основні типи та особливості партійних систем
7. Зробіть аналіз партійної системи України.
8. Назвіть ознаки та різновиди виборчих систем.
9. Які причини виникнення політичних партій наводить М. Дюверже?
10. Як походження політичної партії впливає на її подальшу історію?
11. У чому полягає різниця між електоральним та парламентським походженням партій?
12. Як спільність політичних доктрин впливає на формування партій?
13. Що призвело до становлення системи партій у Франції?
14. Як відбувався розвиток політичних партій в Англії та США?
15. Яку роль мають в політичному житті США виборчі комітети?
16. Чи впливають зовнішні фактори на виникнення та функціонування політичних партій?
17. Як склалися у політичні партії об'єднання селян та робітників?
18. Що є вирішальним у формуванні політичних партій на релігійній основі?

19. Яку роль відіграють промислові та комерційні об'єднання при утворенні політичних партій?
20. Що призводить до еволюції та політичної переорієнтації партій?
21. Дайте характеристику поняттю «політична еліта», її значення.
22. Охарактеризуйте основні концепції еліт.
23. Охарактеризуйте функції політичних еліт.
24. Дайте характеристику поняттю «політичне лідерство» та його типів.
25. На чому зосереджені основні функції політичного лідерства.
26. У чому полягають особливості становлення політичної еліти та політичного лідерства в Україні.
27. Чим є національність на думку В. Липинського?
28. Як окремі групи людей створюють національну єдність?
29. Чи можна обернути сутичку індивідуальних та спільних інтересів на користь нації?
30. Що є критеріями прогресу для розвитку тієї чи іншої нації?
31. Як зорганізувати рух громадського життя на користь національних інтересів?
32. Чи є моральна сила та моральний авторитет головним та єдиним критерієм національної аристократії?
33. Які типи легітимного панування пропонує М. Вебер?
34. Що відноситься до легального типу панування?
35. Які об'єднання громадян виражають сутність традиційного панування?
36. Які риси володаря притаманні при харизматичному пануванні?
37. На чому ґрунтується харизматичний авторитет політичного лідера?
38. Чому у політичному житті простежується тенденція від харизматизації до рутинізації?
39. Як визначається харизматично кваліфікована особа?
40. У чому полягає харизматичний принцип легітимації?

Література: основна [1–4], додаткова [5-8; 9; 14; 16; 17; 19; 20].

ТЕМА 7. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ. (2 години)

План семінарського заняття

1. Громадянське суспільство, історія формування. Концепції громадянського суспільства в історії політичної думки.
2. Історія формування місцевого самоврядування в Україні і світі.

3. Соціальні і економічні чинники виникнення місцевого самоврядування. Суть, місце і роль місцевого самоврядування в політичній системі.

4. Моделі місцевого самоврядування. Ефективність місцевого самоврядування в Україні.

Основні поняття: держава, правова держава, громадянське суспільство, суспільство, громадянство, соціальна держава.

Студенти повинні розуміти поняття, генезис та основні ознаки громадянського суспільства. Громадянське суспільство – це безпосередньо не контрольована державою сфера життєдіяльності індивідів.

Громадянське суспільство – це сукупність неполітичних відносин у суспільстві, тобто економічних, моральних культурно-духовних, релігійних, національних; сфера реалізації інтересів вільних індивідів, асоціацій і організацій громадян, які добровільно сформувалися й захищені законом від прямого втручання й довільної регламентації з боку органів державної влади. Це поняття співвідноситься з категоріями «держава» і «правова держава».

Визначні українські вчені М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал присвятили свої твори теорії громадянського суспільства. Але через ізольованість України, їхні напрацювання не зуміли радикально змінити провідні європейські концепції. На сучасному етапі існує значна кількість підходів до визначення громадянського суспільства.

Для підготовки доповідей та рефератів студенти повинні передусім звернути увагу на передумови виникнення та структура громадянського суспільства. Громадянське суспільство має складну структуру і включає економічні, духовні, релігійні, етнічні, родинні і інші стосунки і інститути, не опосередковані державою. Воно охоплює виробниче і приватне життя людей, їх традиції, звичаї, сфери освіти, науки, культури, що знаходяться поза безпосередньою діяльністю держави.

Інтереси різних груп і індивідів виражаються через такі інститути цивільного суспільства як сім'я, церква, політичні партії, професійні, творчі об'єднання, кооперативи, соціальні рухи, органи суспільної самодіяльності. Тим самим Громадянське суспільство передбачає різноманіття територіальних громад, культурних, національних співтовариств, тобто множинність соціальних суб'єктів, відносно незалежних від держави і здібних до самоорганізації. У цивільному суспільстві, на відміну від державних структур, переважають не вертикальні, а горизонтальні зв'язки – стосунки конкуренції і солідарності між вільними і рівноправними партнерами.

Громадянське суспільство виступає як сфера реалізації приватних інтересів і потреб – індивідуальних і колективних, часто протистоячих один одному. Держава ж як виразник волі всього населення покликана примирити, поєднати ці інтереси, забезпечити консенсус по основних питаннях суспільного

життя. Взаємини між цивільним суспільством і державою носять складний, часто конфліктний характер.

При розгляді наступного питання, слід звернути увагу на проблеми становлення громадянського суспільства в Україні. Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що формування громадянського суспільства шляхом світової цивілізації тривалий і дуже складний процес. Україна має досить специфічний досвід його побудови.

На сьогоднішній день відбувається процес приведення всіх суспільних інститутів та процесів у відповідність до норм розвинутої цивілізації, що знаходить свій прояв у формуванні засад правової держави та громадянського суспільства, в якому повинні домінувати принципи громадянського контролю, домінування громадянських свобод, повага до індивідуальності, цінність приватної власності, повинна бути розвинута система громадянського суспільства яке може бути абсолютно самодіяльним (проявом такої самодіяльності в Україні стала волонтерська допомога українській армії від громадських та волонтерських організацій).

Однією з характерних ознак громадянського суспільства є наявність Громадських організацій, які мають бути незалежними від політичних сил або релігійних установ чи бізнесу.

Студенти повинні розуміти, що місцеве самоврядування є сполучною ланкою між громадянським суспільством і державою, де сходяться інтереси місцевих співтовариств, громадянина, держави, політичних партій, груп інтересів. На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики.

Важливі дати в історії українського самоврядування:

– 1356 р. – самоврядування в Україні веде свій початок від Магдебурзького права. Першим українським містом, яке у 1356 році отримало конфірмацію Магдебурзького права від галицького князя Болеслава-Юрія, було місто Львів. Згодом, у 1374 році Магдебурзьке право отримав Кам'янець-Подільський.

– 1990 р. – Закон України «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 року.

– 1992 р. – Закон України «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26 березня 1992 року. Рішення про створення першої в Україні асоціації органів місцевого самоврядування, Асоціації міст України (АМУ). Створено Українську асоціацію місцевих та регіональних влад.

– 1996 р. – Верховна Рада України прийняла Конституцію України – самоврядування отримало конституційний статус. Від імені України підписано Європейську хартію місцевого самоврядування (м. Страсбург, Франція).

– 1997 р. – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. Європейська хартія місцевого самоврядування ратифікована Верховною Радою України.

– 2000 р. – Указом Президента України від 25 листопада 2000 року № 1250/2000 «Про День місцевого самоврядування» встановлено це свято.

– 2002 р. – Підписано Хартію та Установчу угоду Конгресу місцевих та регіональних влад України.

– 2009 р. – Міністерство юстиції України зареєструвало Всеукраїнську асоціацію сільських та селищних рад.

– 2010 р. – Українська асоціації місцевих та регіональних влад перейменована на Всеукраїнську асоціацію органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад».

– 2014 р. – Кабінет Міністрів України прийнявши розпорядження «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01 квітня 2014 року № 333-р започаткував всеосяжну реформу. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про співробітництво територіальних громад».

– 2015 р. – Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Охарактеризуйте поняття «громадянське суспільство».
2. Визначте структуру громадянського суспільства.
3. Проблеми становлення громадянського суспільства в Україні.
4. Охарактеризуйте роль місцевого самоврядування в політичній системі.
5. У чому полягають проблеми становлення місцевого самоврядування в Україні?
6. Яка політична ситуація притаманна Україні в теперішній час?
7. Чи всі українські політичні партії мають відповідну ідеологічну спрямованість?
8. Що типово для пост майданної України у політичному вимірі суспільного життя?
9. Чи залишилися рудименти радянського політичного устрою у незалежній Україні?
10. Чи є продуктивним розподіл політичних сил на провладні та опозиційні?
11. Які сучасні партії та політичні групи належать до проукраїнського вектору політики?
12. Чому так мало справжніх державників в українському парламенті?
13. Що є головними рисами, які віртуалізують сучасну війну?
14. Як створюються своєрідні рекламні матриці для пересічного глядача

при висвітленні військових подій?

15. Чому дискурс про війну стає наповненим спекулятивними оцінками та фактами маніпулювання громадською думкою?

Література: основна [1–4], додаткова [5; 8; 10; 15; 21].

ТЕМА 8. НАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ. (2 години)

План семінарського заняття

1. Причини виникнення й передумови формування націй. Національна ідея і націоналізм. Поняття національного суверенітету, його основні ознаки.

2. Поняття зовнішня політика, міжнародні відносини. Міжнародна політика: суть, цілі, функція. Національна держава і національний інтерес у міжнародних стосунках.

3. Глобальні проблеми сучасності (політичні аспекти). Проблема підтримки миру. Демографічна проблема. Проблема подолання відсталості. Екологічна проблема.

Основні поняття: *Міжнародні відносини, міжнародна політика, принципи міжнародної політики, зовнішня політика держави, національні інтереси держави, дипломатія, народна дипломатія, глобалізація, глобальні проблеми сучасного світу, геополітика, міжнародні організації, євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Європейський Союз (ЄС)*

Для розуміння питань національної свідомості та національної самоідентифікації, як особистісної, так і групової велике значення для студентів має усвідомлення нації як суб'єкту політики. У політиці та у процесах державотворення, зокрема, особливу роль відіграють великі людські спільноти – нації. Етноси і нації – це суб'єкти політики за таких умов: на етапі боротьби за національну державу або національно-територіальну автономію; під час визначення національних пріоритетів у період становлення політичних інститутів; у міжнародних відносинах; у процесі захисту на державному рівні етнокультурної специфіки національних меншин.

Етнос (від грец. *ethnos* – народ, плем'я – позачасова, поза територіальна, позадержавна спільнота людей, об'єднаних спільним походженням (реальним або міфічним), культурою (або деякими її елементами), мовою (часто, але не

завжди), історією (справжньою чи вигаданою), традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнімімом (назвою).

Етнічна група – це частина якогось етносу, котра через різні обставини (зміна кордонів, еміграція, депортація тощо) відірвалася від нього, опинилася в «чужій країні» і, перебуваючи в іншому етнічному середовищі, зберігає свої особливості й часто діє як організована спільнота.

Український етнос складається з тих осіб, котрі, незалежно від країни проживання, вважають себе українцями або особами українського походження. Українці в Україні становлять ядро цього етносу, або українську етнічну націю. Зарубіжні українці чи особи українського походження (американці українського походження, канадські українці тощо) – частина українського етносу, або української етнопонаціональної групи. Невеликі групи українців в Україні (бойки, лемки тощо), які мають деякі специфічні риси, зокрема, мовні діалекти, особливі традиції, звичаї тощо, є етнографічними групами.

Народність – це історично сформована мовна, територіальна, економічна і культурна спільність людей, яка передує нації. Вона має ті самі ознаки, що й нація, але відрізняється від неї рівнем економічного й соціального розвитку. Соціальні структури націй і народностей суттєво відрізняються. Народність зазвичай менша за націю. Нації формуються на базі як однієї, так і декількох народностей.

Особливу роль у процесах утворення і функціонування держав відіграють великі людські спільноти – нації. У науковій літературі нараховується близько ста різних визначень нації, але жодне з них не є загальновизнаним. Існує також близько десятка різних теорій нації, зокрема, етнічна, психологічна, культурологічна, історико-економічна, політична тощо. Найбільш поширеними серед них є етнічна та політична теорії націй.

Націю визначають як спільність людей, що історично склалася на етапі розвитку буржуазних відносин і має єдину територію, мову, економіку, культуру і психологію. Деякі політологи розглядають націю як державно-правове утворення, тобто як макрогрупу, що проживає на певній території, має спільний уряд та інші політичні інститути. В даному випадку визначальним елементом націй є наявність або відсутність певної державної організації. Виходячи з цього, деяким народам відмовляється в праві навіть називатися нацією, якщо вони з певних причин (іноземне поневолення, насильницька асиміляція) не мають свого державного утворення.

В Україні ми прагнемо створити політичну націю. Саме тому нам видається найбільш прийнятним таке розуміння політичної нації: вважається, що коли суспільство і держава стають відповідними один одному, тоді вони створюють політичну націю. Якщо вони не здатні цього зробити, то у частини населення виникає бажання створення іншої держави. Якщо концепція нації ґрунтується на соціальних критеріях і розвиток суспільства вступає у протиріччя з державою, певна етнічна спільнота намагається створити власну державу.

Для відповіді на дане питання, студенту повинно бути пояснене твердження, що політична нація має охоплювати всіх громадян певної держави, попри їхні відмінності. Важливою ознакою нації доцільно вважати національну самосвідомість. Національна свідомість – це усвідомлення нацією, людиною або певною спільнотою своєї приналежності до нації, спільної історичної долі її представників, своєрідності дії геополітичних, соціопсихічних, історичних чинників, неповторності характеру, темпераменту, менталітету, психології, культури. Національна свідомість передбачає розвиток особливого роду почуттів, таких як національні почуття, почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любові до національної Батьківщини, національної культури і мови, почуття національної гордості, готовності й волі до досягнення національної мети. Національна свідомість має різні рівні функціонування, зокрема, буденний, теоретичний та політико-державний.

Найбільш стійкими та інтегруючими елементами національної свідомості є звичаї і традиції, в яких закодовано соціальну пам'ять народу і які виступають нормативами його діяльності, передаючись із покоління в покоління. Ще ширшим щодо національної свідомості визначають поняття «свідомість нації». У ньому фіксуються не лише національні прогресивні ідеї та досягнення культури, а й реакційні міфи, забобони, стереотипи тощо.

Національний суверенітет – це сукупність суверенних прав нації на вільний вибір соціально-економічного та політичного ладу, на цілісну національну територію, економічну незалежність, на розвиток її мови та культури, на повагу національної гордості та гідності.

Право на самовизначення – одне з найважливіших прав, яким володіють всі народи незалежно від своєї чисельності, рівня розвитку, місця розселення та інших характеристик. Самовизначення означає право будь-якого народу самостійно вирішувати свою долю, задовольняти всі свої потреби (етнічні, національні), визначати форму своєї державності, частково або повністю її змінювати, входити до складу будь-якої держави (унітарної або федеративної), відділятися і створювати власну державу, об'єднуватися з іншими державами в конфедерацію, співдружність тощо.

Національне відродження – це політизація свідомості етносів, перетворення їх у більш консолідовані та політичні активні спільноти нації, прагнення до здобуття суверенітету і творення власних держав. Характер національного відродження значною мірою залежить від того, яких саме народів він стосується: тих, де нація виникає вперше, чи тих, де процеси національної консолідації відновлюються, а нація переходить на вищий рівень розвитку. Національне відродження – це, перш за все, модернізація нації, оновлення усіх сфер її життєдіяльності. Разом з тим, національне відродження охоплює відновлення національних традицій, повернення до джерел.

Духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості є національна ідея. національна ідея становить платформу націоналізму, який можна тлумачити у широкому і

вужькому розумінні. У широкому розумінні націоналізм – це світогляд і доктрина, притаманні будь-якій нації, це політичний рух та відповідна ідеологія, спрямовані на вираження та захист інтересів національної спільноти у відносинах з державною владою.

Важливим завданням сучасної етнонаціональної політики нашої держави має стати вироблення позиції з усіх принципових аспектів розвитку етнонаціональних процесів – законодавчих, правових, політичних, економічних та ідеологічних. Її мета – формування суспільства, у якому гармонійно розвиватимуться всі етноси, етнічні групи, а етнонаціональна політика буде засобом духовного розвою української нації, її соціального, економічного, політичного розвитку.

Студенти повинні розуміти та знати головні принципи, на яких базуються міжнародні відносини та зовнішня політика держави, їх сутність, види, та суб'єкти. Кожна держава, незалежно від її географічного положення, політичного режиму, техніко-економічного і наукового потенціалу є частиною системи міжнародних відносин.

Міжнародними відносинами називають сукупність усіх зв'язків і відносин, які виступають на світовій арені національних держав і міжнародних об'єднань, соціальних, економічних і політичних сил, організацій і рухів. Міжнародні відносини поділяють на такі види: економічні, політичні, військові, ідеологічні, правові, дипломатичні. За типами зони діяльності – на глобальні, регіональні, двосторонні.

Глобалізація міжнародних процесів сприяє зростанню кількості суб'єктів міжнародних відносин, що беруть у них безпосередню участь або суттєво впливають на них. У сукупності всі вони суттєво змінюють характер і стан міжнародних відносин, виходячи з потреб та інтересів своєї діяльності.

Політичне керівництво і внутрішня організація влади є також важливим чинником міжнародної сили держави. У період миру і процвітання переважають колективні форми керівництва. У кризові або військові часи країни потребують централізованого управління. І це однаково важливо як для демократичних, так і для авторитарних режимів.

Дипломатію теж можна розглядати як чинник міжнародної сили держави. Досвідчені дипломати вміють захистити інтереси своєї країни, створити сприятливий для неї міжнародний клімат, який дозволяє державі реалізовувати свої міжнародні цілі. Новим явищем сучасного міжнародного життя стала народна або публічна дипломатія, значна роль у якій належить громадським організаціям і рухам.

Міжнародний імідж держави – це її образ, її сприйняття іншими державами. Тут має значення не лише те, наскільки ця держава існує об'єктивно, а й те, що її керівництво і населення думають про свої можливості, а також, як ці можливості оцінюють інші держави. «Слабкий» суб'єкт міжнародної політики, який сприймається іншими як сильний, має більший запас часу для дій, аніж той, котрий і сприймається як слабкий.

Принцип права передбачає, що національна держава у міжнародних відносинах не лише повинна розраховувати на свою силу, а й дотримуватися норм міжнародного порядку. Нинішній міжнародний порядок ґрунтується на принципах і нормах міжнародного права, зафіксованих у статуті ООН, документах Гельсінського заключного акту, Паризької хартії для нової Європи, а також документів засідань Ради з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ). Сутність міжнародного порядку виражено у таких принципах: повага до державного суверенітету і державної рівності; незастосування сили чи погрози силою; непорушність кордонів і територіальна цілісність держави; мирне врегулювання спорів; повага прав і свобод людини; право націй на самовизначення; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; невтручання у внутрішні справи.

Кожна національна держава у своїй зовнішній політиці намагається найбільш оптимально реалізувати свої національні інтереси. Протягом усієї історії людства політичні лідери і політична еліта апелювали до національного інтересу, щоб виправдати обрану ними політику. Але результати їх політичної діяльності бувають різними, іноді навіть катастрофічними для держави. Наявні кілька підходів до визначення змісту національного інтересу. Поняття «національний інтерес» можна трактувати у трьох аспектах: геополітичному, внутрішньополітичному та ідеологічному. Сутність національного інтересу полягає у двох важливих моментах: забезпечення високого міжнародного іміджу держави і використання переваг у геополітичному просторі для національного процвітання і підвищення добробуту громадян. Отже, під національним інтересом ми розуміємо відносини щодо захисту, збереження і примноження тих цінностей, які є суттєвими для існування цієї держави.

Відносно зовнішньої політики України студентам слід уважно проаналізувати основні принципи зовнішньополітичної діяльності, основні напрямки, участь у міжнародних організаціях, роль у світовій спільноті та те як відбуваються національні інтереси держави на міжнародній арені у загальній зовнішньополітичній концепції.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Які умови сприяють успішній реалізації інтересів певної соціальної групи?
2. Які критерії використовують для поділу суб'єктів політики на первинні, вторинні та безпосередні?
3. Дайте загальну характеристику соціальної структури сучасного українського суспільства.
4. Назвіть характерні ознаки групи тиску.
5. У чому полягає відмінність між поняттями «український народ», «українська нація», «народ України», «населення України»?

6. Як взаємодіють між собою нація і держава?
7. Що означає національне самовизначення народів?
8. Як би Ви оцінили вплив прихованих груп інтересів на економічне та політичне життя України?
9. Які типи політичних конфліктів можна виділити в сучасній Україні?
10. Яке місце в сучасній автору повоєнній Європі займала хліборобська ідеологія?
11. Як інтелігенція може допомогти селянам для вироблення їх ідеології та політичних рухів?
12. Як позбутися політичної анархії, що стихійно присутня у виступах селянських мас?
13. Якими є масштаби і вплив Сполучених Штатів Америки у сучасному політичному житті?
14. Що сприяло економічному та політичному динамізму у розвитку американського суспільства?
15. У яких галузях виробництва Америка займає домінуючі позиції?
16. Які риси характеризують американську глобальну систему?
17. Як культурні фактори впливу формують політичну могутність держави?
18. У чому виражаються популярність і вплив демократичної американської політичної системи?
19. Чи буде продовжуватися американська глобальна гегемонія на протязі першої третини XXI століття, які країни конкурують з США за впливові положення у сучасному світі?

Література: основна [1–4], додаткова [5–6; 8–13].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Міносян А. С., Варипаєв О.М., Лемешева Н.А. Політологія: навч. посібник. – Х. : ХДУХТ, 2017. – 374 с.
2. Логвина В. Л. Політологія : навч. посібник / В. Л. Логвина. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 304 с.
3. Основи політології / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Тандем, 2004. – 376 с.
4. Політологія / за ред. А. Колодія. – К. : Тандем, 2009. – 527 с.
5. Політологія : підручник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Здоров'я, 2012. – 775 с.

Додаткова література

6. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / В. М. Бебик. – К. : Либідь, 2000. – 217 с.
7. Кравченко В. И. Политология / В. И. Кравченко. – Харьков : Изд-во Харьковського ун-та, 2000. – 387 с.
8. Українська суспільно-політична думка в контексті розвитку світової цивілізації / А. С. Міносян, О. В. Головка, І. П. Коршунова [та ін.]. – Х. : ХДУХТ, 2013. – 126 с.
9. Міносян А. С. Студентство як рушій гендерних процесів у культурі міста / А. С. Міносян, О. М. Варипаєв // Гендерна політика міст: історія і сучасність : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 6-7 жовтня 2015 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. – Вип. 5. – С. 25–28.
10. Міносян А. Мандрівництво Григорія Сковороди та Миколи Гоголя як втілення українського світоглядного ідеалу / А. Міносян, О. Варипаєв // UCRAINICA VIII, COUCASNA UCRAJINISTICA. Problemy jazyka, literatury a kultury : зб. наук. праць. – Univerzita Palackeho v Olomouci, Olomouc, 2016. – Вип. 8. – С. 455–461.
11. Политология : учеб. пособие для вузов / сост. и ред. Н. Сазонова. – Харьков : Фолио, 2001. – 278 с.
12. Політологія : підручник / за наук. ред. В. Г. Кремень. – Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 2001. – 354 с.
13. Політологія : підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко [та ін.] ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища шк., 2009. – 304 с.
14. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегаша. – К. : Знання, 2008. – 384 с.
15. Політологія : підручник / [Ю. М. Розенфельд та ін.]. – Харків : Право, 2011. – 398 с.

16. Політологія : підручник для студентів вузів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2010. – 406 с.
17. Горбатенко В. П. Прикладна політологія: навч. посібник / В. П. Горбатенко – К. : Академія, 2008 – 472 с.
18. Рудич Ф. М. Політологія / Ф. М. Рудич. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
19. Смирнов Г. Н. Политология: курс лекцій / Г. Н. Смирнов, Е. Л. Петренко, А. В. Бурсов. – М. : Проспект, 2007. – 268 с.
20. Політологія : навч. посібник / В. І. Штанько, Н. В. Чорна, Т. Г. Авксентьєва, Л. А. Тихонова. – К. : Інкос : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
21. Юрій М. Ф. Політологія : підручник / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 217 с.

Інформаційні ресурси

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.politolog.ru
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.philosophs.com.ru
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ideologia.ua
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.com.ua
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.podrobnosti.com.ua
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.polit.com.ua
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.studentdream.narod.ru
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.korrespondent.net/magazine/
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.politstudies.ru/
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.universum.lviv.ua/journal/redkol.htm

Форми контролю та засоби діагностики успішності навчання

Основні форми роботи під час семінарських занять - виступи з доповідями, демонстрація презентацій, дискусії, робота в малих групах.

На семінарських заняттях можуть застосовуватись різні форми контролю знань, такі як: виконання тестових завдань, проведення політологічних диктантів; написання коротких творчих завдань з теми семінарського заняття.

Курс дисципліни “Політологія” складається з двох модулів. Кожен модуль закінчується модульним контролем. Підсумкова оцінка за модуль складається з суми результатів за роботу на семінарських заняттях та підсумкового модульного контролю. Підсумковий модульний контроль проходить у вигляді виконання тестів з тем модулю. В кінці курсу студенти складають залік, питання до якого охоплюють всі теми дисципліни. Для зарахування дисципліни студент має виконувати всі види робіт - відвідувати

семінарські заняття, брати участь в підготовці та обговоренні питань з плану семінарських занять, проходити модульне тестування, скласти залік.

Шкала оцінювання (підсумкова оцінка):

Підсумковий бал за 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
90 – 100	відмінно	A
82 – 89	дуже добре	B
74 – 81	добре	C
64 – 73	задовільно	D
60 – 63		E
35– 59	незадовільно - з можливістю повторного складання іспиту	FX
0-34	незадовільно - з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	F

Навчальне видання

ПОЛІТОЛОГІЯ

Методичні вказівки
до проведення семінарських занять з дисципліни

Автори-укладачі

МІНОСЯН Андрій Сергійович
ВАРИПАЄВ Олексій Михайлович
БОНДАР Наталя Олександрівна

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman

Папір для цифрового друку.

Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 40.

Тираж ___ пр.

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, 61002, вул. Алчевських, 44